

Wojciech Józwiak
IERiGŻ-PIB
Wojciech Jagła¹

Projekcja zmian w obciążeniach finansowych gospodarstw rolnych osób fizycznych i ich skutki

Wstęp

Kwoty składek ubezpieczenia emerytalno-rentowego płaconego przez osoby fizyczne będących posiadaczami gospodarstw rolnych budzą duże zainteresowanie. Kwestią tą zajmował się swego czasu rząd RP w ramach próby naprawy finansów publicznych podjętej przez wicepremiera J. Hausnera, później zaś Rzecznik Praw Obywatelskich. Toczy się poza tym w masowych mediach dyskusja na temat zasadności korekty składek tego ubezpieczenia. Podkreślane są duże kwoty przeznaczane corocznie z budżetu państwa na wypłatę świadczeń emerytalno-rentowych, mimo że rolnictwo powiększyło około dwukrotnie swoje dochody poczynając od 2004 roku.

Jest jednak zadziwiające, że uwaga czynników oficjalnych i opinii publicznej zwrócona jest głównie na kwestię ubezpieczenia emerytalno-rentowego, podczas gdy składkę tego ubezpieczenia płaci w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS) tylko około 54% rolników dysponujących gospodarstwami o powierzchni 1 i więcej ha², a osoby z pozostałych gospodarstw są ubezpieczone w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), gdyż prowadzenie produkcji rolniczej nie jest dla nich głównym źródłem utrzymania. W KRUS są więc ubezpieczone osoby z gospodarstw, które są jedynym bądź głównym źródłem dochodów dla ich posiadaczy. Korekta tylko składek ubezpieczenia emerytalno-rentowego dotknęłaby więc jedynie nieco ponad połowę rolników, i to tych, którzy środki do życia czerpią głównie bądź wyłącznie z prowadzonego gospodarstwa rolnego.

¹W. Jagła jest emerytem i byłym pracownikiem KRUS.

²Okolo 1170 tys. osób opłaca składki ubezpieczenia społecznego w KRUS, ale w tej liczbie mieszczą się byli rolnicy pobierający rentę strukturalną, a także osoby ubezpieczone w KRUS na tzw. wniosek, które dysponują gospodarstwami o powierzchni poniżej 1 ha.

Trzeba nadto pamiętać o niewielkim udziale kwot podatków i składek na wszelkie ubezpieczenia (emerytalno-rentowe, wypadkowe, chorobowe, macierzyńsko-porodowe) płacone przez posiadaczy gospodarstw rolnych w stosunku do uzyskiwanych dochodów (około 11%), w porównaniu z analogicznym wskaźnikiem obliczonym dla innych grup zawodowych (około 24%). Jedną z przyczyn tej sytuacji jest opłacanie niemal w całości³ z budżetu państwa składek na ubezpieczenie zdrowotne osób pracujących w swoich gospodarstwach.

Opracowanie ukierunkowano zatem na ocenę skutków korekty sposobu i poziomu opodatkowania gospodarstw oraz równolegle przeprowadzonej korekty ubezpieczenia zdrowotnego. Podatek gruntowy (rolny) płacą bowiem obligatoryjnie wszyscy rolnicy dysponujący gospodarstwem o powierzchni co najmniej 1 ha, a korekta ubezpieczenia zdrowotnego pozwoliłaby objąć nim osoby pracujące we wszystkich gospodarstwach rolnych będących w posiadaniu osób fizycznych.

Celem opracowania jest więc ocena skutków zakładanych zmian obciążeń dla dochodów rodzin rolniczych i możliwości rozwojowych posiadanych przez nich gospodarstw rolnych. Problem nie tkwi bowiem jedynie w wydatkach budżetowych państwa, jak to się powszechnie uważa, gdyż korekta prowadzi do innych ważnych społecznie zjawisk, a głównie do tego, że ograniczy możliwości rozwojowe przynajmniej części gospodarstw rolnych. Taka jest też hipoteza tego opracowania. Jeśli tak miałyby się stać, wówczas trzeba się liczyć z rosnącym importem produktów pochodzenia rolniczego⁴, ponieważ nasze gospodarstwa rolne nie będą dysponować środkami umożliwiającymi adaptację do zmieniających się warunków gospodarowania dyktowanych zmianą klimatu, korektą wspólnej polityki rolnej i zmianą sytuacji na rynku światowym artykułów rolno-spożywczych wywołaną zjawiskiem globalizacji.

Prezentowane opracowanie zawiera ocenę tylko jednego z możliwych wariantów korekty obciążeń gospodarstw będących w posiadaniu osób fizycznych. Pomija np. ważną kwestię, jaką jest korekta składki emerytalno-rentowej. Przedkładane opracowanie nie zamyka więc tematu. Odwrotnie, jest wkładem do dyskusji na podjęty temat, która unikając emocji powinna być poparta wynikami prowadzonych analiz i rozwiązań wykorzystujących rozwiązania modelowe.

³Składkę na fundusz zdrowotny płacą jedynie posiadacze drobnych gospodarstw rolnych (o powierzchni do 1 ha) z działami specjalnymi produkcji rolniczej.

⁴Początek tego zjawiska zaobserwowano już kilka lat temu, mimo stosunkowo niewielkiego obciążenia dochodów gospodarstw osób fizycznych podatkami i składkami na ubezpieczenia społeczne. Poczynając od 2008 roku odnotowuje się bowiem ujemne saldo obrotów handlu zagranicznego mięsem wieprzowym [Rycombel 2010, s. 42].

Użyta metoda i źródła danych

Dla oceny skutków korekty sposobu opodatkowania gospodarstw i opłacania składki ubezpieczenia zdrowotnego wykorzystano prostą metodę modelową: średnie kwoty dochodów uzyskiwane przez gospodarstwa rolne poszczególnych grup wielkościowych w okresie wyjściowym (lata 2006–2008) pomniejszono o oszacowane kwoty wzrostu kosztów opodatkowania i ubezpieczeń społecznych. Przyjęto ponadto, że proponowana korekta obciążeń nie ograniczy dochodów rodzin posiadaczy gospodarstw przeznaczanych na utrzymanie producenta rolnego i członków jego rodziny, nawet kosztem rozwoju gospodarstwa i powiększania jego wartości.

Dochody gospodarstw zaczerpnięto z wyników monitoringu Polskiego FADN. Jak wiadomo, źródło to ogranicza się do gospodarstw prowadzących produkcję rolniczą o wielkości 2 i więcej ESU, aby więc dysponować charakterystyką wszystkich gospodarstw prowadzących produkcję rolniczą, niezależnie od ich wielkości, sporządzono szacunki dotyczące bardzo licznej grupy gospodarstw o wielkości poniżej 2 ESU. Składa się na nią około 1040 tys. gospodarstw o powierzchni 1 i więcej ha. W szacunkach wykorzystano dane liczbowe zaczerpnięte z rachunków ekonomicznych dla rolnictwa (RER)⁵, monitoringu Polskiego FADN, wyników spisu cząstkowego z 2007 roku i wyników badań [Adamski i inni 2007, s. 73–75 i tabela A28; Adamski 2009, s. 42–53, Kagan 2009, s. 136–143]. Kwoty policzone na tej podstawie odjęto od dochodów rolnictwa ustalonych w RER, dochody poszczególnych grup wielkościowych gospodarstw osób fizycznych zaczerpnięte z wyników monitoringu Polskiego FADN, podobnie jak zyski i dochody gospodarstw publicznych i spółdzielni produkcyjnych.

Dochody gospodarstw osób fizycznych o wielkości do 2, 2–4, 4–8 i 8–16 ESU skorygowano o kwoty dopłat bezpośrednich pobieranych nie przez faktycznych użytkowników gospodarstw, ale przez właścicieli ziemi, przyjmując, że 90% spośród nich pobiera dopłaty po wydzierżawieniu ziemi. Dochody gospodarstw dzierżawiących ziemię zostały tym samym pomniejszone o łączną kwotę 1221 mln zł⁶, tj. o 10,8% łącznej kwoty dochodów tych gospodarstw. Poza tym przyjęto, że wszystkie gospodarstwa o wielkości 16 i więcej ESU zawierają umowy o dzierżawę ziemi w sposób formalny, co pozwala im korzystać w pełni z dopłat bezpośrednich od dzierżawionej ziemi.

⁵Rachunki ekonomiczne dla rolnictwa (RER), będące rachunkami satelitarnymi względem rachunków narodowych, są przygotowywane w IERiGŻ-PIB na potrzeby Komisji Europejskiej w Brukseli.

⁶Dochody te w większości przypadków bezprawnie przejmują właściciele ziemi, a nie jej użytkownicy, gdyż umowy o dzierżawę ziemi zawierane są w sposób nieformalny. Dochody te nie są opodatkowane i szacuje się, że skarb państwa traci rocznie z tego tytułu około 220 mln zł.

Podatek VAT nadpłacony przez gospodarstwa inwestujące jest uwzględniany w dochodach liczonych przez Polski FADN, więc zbędna jest oddzielna korekta dochodów z tego tytułu.

W dalszej części tekstu wykorzystano pojęcie „wynagrodzenie pracy własnej” osób pracujących w posiadanych gospodarstwach. Wielkość tego „wynagrodzenia” liczono jako różnicę dochodu rolniczego brutto i kwoty zainwestowanych w gospodarstwo środków własnych rolników po potrąceniu wartości inwestycji brutto o kwoty środków pochodzących z planu rozwoju obszarów wiejskich (PROW)⁷. Kwoty te przeliczono następnie na jednostkę nakładu pracy własnej rolników i członków ich rodzin w posiadanych gospodarstwach.

Proponowany wariant można nazwać wstępnym, ponieważ wprowadza właściwie tylko cztery zmiany w stosunku do stanu obecnego. Istotą proponowanego wariantu jest to, że gospodarstwa rolne osób fizycznych:

- płacą podatek gruntowy (rolny), który po przemianowaniu na podatek od nieruchomości (zwany inaczej katastralnym) będzie obliczany na dotychczasowych zasadach. Będzie to ważąca pozycja w podatku płaconym przez gospodarstwa nieprowadzące produkcji rolniczej (utrzymujące np. użytki rolne w stanie gotowości produkcyjnej, by móc korzystać z dopłat bezpośrednich);
- rozpoczynają płacić podatek dochodowy wg zasad określonych ustawą z 26 lipca 1991 roku o podatku dochodowym od osób fizycznych, a także innych pokrewnych aktów prawnych obowiązujących tę grupę osób w 2009 roku. Gospodarstwa z dochodem rocznym nieprzekraczającym 3089 zł nie będą więc płacić podatku dochodowego;
- podatkiem objęte byłyby wszystkie dochody gospodarstw pochodzące z prowadzonej produkcji rolniczej, razem z dochodami z tytułu dopłat bezpośrednich⁸;
- rozpoczynają płacić składki ubezpieczenia zdrowotnego według zasad obowiązujących powszechnie w naszym kraju⁹, a to oznacza, że 86,1% tej składki pomniejszy kwotę podatku dochodowego¹⁰. Gospodarstwa o docho-

⁷W 2006 roku były to środki pochodzące z sektorowego planu operacyjnego (SPO) o nazwie „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwoju obszarów wiejskich”.

⁸Zasadę taką stosuje część krajów Unii Europejskiej.

⁹Proponowana niekiedy zasada uzależniania składki ubezpieczenia zdrowotnego od kwoty minimalnego poziomu wynagrodzenia nie jest słuszna. Poziom tego wynagrodzenia rośnie bowiem szybciej niż dochody gospodarstw rolnych.

¹⁰Według zasad ogólnych kwota składki wynosi 9% osiągniętych dochodów, z tego kwota 7,75% pomniejsza kwotę podatku. W istocie więc osoba płacąca podatki ponosi koszty ubezpieczenia zdrowotnego w wysokości 1,25% kwoty uzyskanego dochodu.

dach rocznych do 3089 na jedną osobę ubezpieczoną będą płacić składkę ubezpieczenia zdrowotnego taką jak emeryci KRUS.

Większość wykorzystanych w analizie i modelu wielkości została ustalona jako średnie roczne liczby obejmujące trzylecie 2006–2008. Liczby charakteryzujące natomiast udział wyodrębnionych grup gospodarstw w krajowej wartości produkcji rolniczej zostały ustalone na podstawie danych z 2006 roku, a liczbę gospodarstw zaczerpnięto z wyników spisu cząstkowego z 2007 roku.

Gospodarstwa rolne w latach 2006–2008 i perspektywy ich rozwoju

Z liczb zestawionych w tabeli 1 wynika, że wielkość gospodarstw mierzona w ESU była w charakteryzowanym okresie dodatnio skorelowana z obszarem posiadanej ziemi i kwotą uzyskiwanego dochodu. Gospodarstwa do 8 ESU (i obszarze średnio do około 17 ha użytków rolnych) cechowała jednak ujemna reprodukcja majątku trwałego. Co więcej, nie były one nawet w stanie wykorzystać okresu dobrej koniunktury w 2004 roku i w latach następnych, by inwestowanie doprowadzić do poziomu zapewniającego przynajmniej reprodukcję prostą. To wszystko wskazuje, że problematyczna jest ich dalsza egzystencja w dłuższym okresie, jeśli skali inwestycji nie uda się powiększyć. Gospodarstwa o wielkości 8 i więcej ESU cechowała natomiast reprodukcja rozszerzona, a kwota inwestycji netto (wartość inwestycji brutto pomniejszona o kwotę amortyzacji) była dodatnio skorelowana z wielkością gospodarstw.

Można zatem podzielić analizowane gospodarstwa na dwie duże grupy. Pierwsza z nich obejmuje gospodarstwa niewielkie, jeśli je mierzyć zarówno w ESU, jak i obszarem, o małych dochodach oraz ujemnej reprodukcji majątku trwałego. Gospodarstwa tej dużej grupy można nazwać schyłkowymi, ponieważ kontynuowanie takiego trendu w dłuższej perspektywie doprowadzi do tego, że zostanie w nich tylko ziemia. Jest oczywiście możliwe w takiej sytuacji prowadzenie produkcji rolniczej i ogrodniczej na zasadzie odpłatnego korzystania z usług, ale najprawdopodobniej tylko w wyjątkowo sprzyjających warunkach przyrodniczych, a więc nie w skali masowej. Na drugą dużą grupę składają się natomiast gospodarstwa, które można nazwać rozwojowymi. Poza reprodukcją rozszerzoną majątku trwałego wyróżniały je wielkość 8 i więcej ESU oraz duże dochody jak na polskie warunki.

Mierniki i wskaźniki z tabeli 2 pozwalają na bardziej wnikliwą analizę wyodrębnionych grup gospodarstw. Te nazwane schyłkowymi charakteryzuje średnio mniejsze o 23% „wynagrodzenie” pracy własnej w stosunku do minimalnej

Tabela 1

Charakterystyka polskich gospodarstw rolnych osób fizycznych uszeregowanych według wielkości (w przeliczeniu na jeden rok i gospodarstwo)

Wielkość gospodarstw (ESU)	Obszar użytków rolnych ^a (ha)	Dochód ^b (zł)	Wartość inwestycji netto ^c (zł)
Do 2 ^d	2,0	1 428	-1 842
2-4	7,9	12 527	-5 319
4-8	12,5	17 050	-4 193
8-16	21,3	35 729	1 831
16-40	38,3	71 141	19 947
40-100	73,7	149 129	70 322
100 i więcej	193,0	413 080	160 881

^aliczby z 2007 roku; ^bśrednie dane z lat 2006-2008; ^cwartość inwestycji brutto (łącznie z zakupem ziemi) pomniejszona o kwotę amortyzacji; ^dwielkości ustalone szacunkowo na podstawie danych RER, Polskiego FADN, RER, wyników spisu częściowego z 2007 roku i wyników badań.

Źródło: Obliczenia własne sporządzone na podstawie RER, wyników monitoringu Polskiego FADN, wyników spisu częściowego z 2007 roku i badań [Adamski i inni 2007, s. 73-75 i tabela A28; Adamski 2009, s. 42-53; Kagan 2009, s. 136-143].

płacy krajowej i około 60% mniejsze od poziomu parytetowego¹¹. Owo „wyna-grodzenie” jest co prawda nieco większe od poziomu płacy minimalnej w gospodarstwach o wielkości 2-4 i 4-8 ESU, ale trzeba podkreślić, że w obu tych przypadkach jest ono dużo mniejsze od poziomu parytetowego, odpowiednio o około 43 i 28%.

Wyrażona w procentach średnia relacja wartości inwestycji brutto do kwoty amortyzacji (stopa reprodukcji majątku trwałego) wyniosła w gospodarstwach o wielkości do 8 ESU jedynie około 17%, a więc była ona mniejsza o około 83% od poziomu 100%, który wskazywałby na reprodukcję prostą. Różnica ta była mniejsza we wszystkich trzech grupach wielkościowych najmniejszych gospodarstw odpowiednio o około 91, 68 i 39%. Oznacza to bardzo szybko postępującą deprecjację (zmniejszanie wartości) ich majątku trwałego. Wskaźniki te uzasadniają nazwę tej dużej grupy analizowanych podmiotów – gospodarstwa schyłkowe, ponieważ przedłużanie takiego stanu grozi ich likwidacją.

Gospodarstwa schyłkowe dominowały (blisko 90%) w ogólnej liczbie gospodarstw będących w posiadaniu osób fizycznych, ale w 2006 roku wytwarzały one tylko 1/3 krajowej wartości produkcji rolniczej.

¹¹Wynagrodzenie parytetowe jest równe średniemu wynagrodzeniu w kraju otrzymywanemu na zasadzie umów o pracę.

Tabela 2

Liczba i udział gospodarstw, ocena „wynagrodzenia” pracy własnej i poziom reprodukcji majątku trwałego w gospodarstwach osób fizycznych schyłkowych i rozwojowych (liczby średnie z lat 2006–2008)

Wielkość ekonomiczna gospodarstw (ESU)	Liczba gospodarstw ^a (tys.)	Udział gospodarstw ^a (%)	Udział w wartości produkcji krajowego rolnictwa (%)	Minimalna płaca krajowa = 100	Wynagrodzenie parytetowe = 100	Stopa reprodukcji majątku trwałego ^b (%)
Do 2 ^c	1623,7	68,0	3,6	48,0	25,0	8,9
2–4	299,6	12,6	12,0	105,2	55,0	32,0
4–8	221,3	9,3	17,7	113,0	58,8	61,0
Razem/średnio gospodarstwa schyłkowe	2144,6	89,9	33,3	62,8	32,7	17,2
8–6	146,1	6,1	23,1	197,6	98,8	110,6
16–40	79,9	3,3	19,1	317,9	165,1	175,8
40–100	14,0	0,6	6,6	570,4	297,9	243,6
100 i więcej	2,6	0,1	5,0	1707,0	888,8	238,3
Razem/średnio gospodarstwa rozwojowe	242,6	10,1	53,8	275,4	140,8	141,0
Ogółem/średnio	2387,2	100,0	87,1 ^d	84,3	43,4	29,8

^aliczby z 2007 roku, które obejmują wszystkie gospodarstwa rolne prowadzące produkcję rolniczą; ^brelacja wartości inwestycji brutto do kwoty amortyzacji; ^cwielkości oszacowane na podstawie danych Polskiego FADN, RER oraz wyników tzw. małego spisu z 2007 roku; ^dreszta (12,9%) to produkcja z gospodarstw publicznych i spółdzielni rolniczych.

Źródło: [Jagła i Józwiak 2010, s. 257, 262 i 263].

Gospodarstwa rozwojowe natomiast cechowało co najmniej około dwukrotnie większe „wynagrodzenie” pracy własnej od minimalnej płacy krajowej. „Wynagrodzenie” to było zarazem zbliżone lub większe od poziomu parytetowego. Wszystkie grupy wielkościowe gospodarstw rozwojowych miały ponadto wskaźnik reprodukcji majątku trwałego większy od 100%, co informuje o reprodukcji rozszerzonej tego majątku.

Liczba gospodarstw rozwojowych będących w posiadaniu osób fizycznych wynosiła około 243 tys. (nieco ponad 10% ogółu gospodarstw) w 2007 roku. Gospodarstwa te dostarczyły około 54% krajowej wartości produkcji rolniczej.

Łącznie gospodarstwa osób fizycznych (schyłkowe i rozwojowe) dostarczały w okresie objętym analizą około 87% krajowej wartości produkcji rolniczej. Pozostałą część tej produkcji wytwarzały spółki kapitałowe i spółdzielnie rolnicze.

Skutki charakteryzowanej korekty opodatkowania i opłacanie składek ubezpieczenia zdrowotnego

Ustalono, że realizacja proponowanej korekty obciążeń prowadziłaby do spadku dochodów gospodarstw osób fizycznych, na co wskazują dane tabeli 3. Warto jednak podkreślić, że proponowana korekta obciążeń zmniejszyłaby dysproporcje dochodów istniejące obecnie między grupami wielkościovymi gospodarstw.

Tabela 3

Spadek dochodów gospodarstw osób fizycznych^a spowodowany rozpatrywaną korektą opodatkowania i opłacania składek ubezpieczenia zdrowotnego (w przeliczeniu na gospodarstwo)

Wielkość gospodarstw (ESU)	Średni roczny dochód skorygowany (zł)	Średni roczny spadek dochodu (zł)	Relacja w stosunku do dochodu pierwotnego (%)
do 2 ^b	1 328	100	7,0
2–4	11 625	902	7,2
4–8	15 379	1 671	9,8
8–16	31 886	3 573	10,0
16–40	63 532	7 609	10,7
40–100	123 628	25 501	17,1
100 i więcej	320 137	92 943	22,5

^aliczby średnie z lat 2006–2008 po skorygowaniu na podstawie założeń opisanych w opracowaniu; ^bwielkości ustalone szacunkowo na podstawie danych Polskiego FADN, RER i wyników małego spisu rolnego z 2007 roku.

Źródło: Jak w tabeli 2.

Proponowana korekta obciążeń wpłynęłaby negatywnie na wartość inwestycji. Okazuje się, że zmieniłoby to przeszerogowanie gospodarstw o wielkości 8–16 ESU z rozwojowych do schyłkowych. Zaspokojenie potrzeb rodziny na dotychczasowym poziomie wymagałoby bowiem takiego ograniczenia kwoty środków własnych przeznaczanych na inwestycje, że nie wystarczyłoby środków nawet na reprodukcję prostą środków trwałych¹².

Liczba gospodarstw schyłkowych uległaby zatem powiększeniu o około 146 tys., do łącznej liczby blisko 2291 tys. (tab. 4), czyli 96% ogółu. Ich udział w wartości produkcji całego rolnictwa wyniósłby wtedy około 56%, czyli o oko-

¹²Utrzymanie dotychczasowego wysiłku inwestycyjnego gospodarstw skutkowałoby natomiast obniżeniem poziomu życia. W gospodarstwach o wielkości 8–16 ESU „wynagrodzenie” pracy własnej osiągnęłoby wtedy poziom 84,6% opłaty parytetowej i około 188% ustawowo określonej płacy minimalnej.

ło 23 punkty procentowe więcej w porównaniu do sytuacji obecnej. W takiej sytuacji liczba gospodarstw rozwojowych uległaby wydatnemu ograniczeniu i wyniosłaby tylko około 96 tys., tj. 4% ogółu gospodarstw rolnych osób fizycznych. Ich udział w wytworzonej produkcji całego rolnictwa spadłby zatem do około 31%, co w konsekwencji groziłoby – przynajmniej przejściowo – wzrostem importu artykułów rolno-żywnościowych. Na tym tle rodzi się pytanie, czy z czasem dałoby się odwrócić ten niekorzystny dla naszego kraju trend, a przynajmniej powstrzymać wzrost importu artykułów rolno-spożywczych.

Tabela 4

Liczba i udział gospodarstw oraz charakterystyka gospodarstw osób fizycznych schyłkowych i rozwojowych po korekcie opodatkowania oraz opłacania składek ubezpieczenia zdrowotnego^a

Wielkość ekonomiczna gospodarstwa (ESU)	Liczba gospodarstw aktywnych (tys.)	Udział gospodarstw aktywnych (%)	Udział wytworzonej produkcji krajowego rolnictwa (%)	Minimalna płaca krajowa = 100	Wynagrodzenie parytetowe = 100	Stopa reprodukcji majątku trwałego ^b (%)
Do 2 ^c	1 623,7	68,0	3,6	48,0	25,0	8,9
2–4	299,6	12,5	12,0	105,2	55,0	20,5
4–8	221,3	9,3	17,7	113,0	58,8	46,1
8–16	146,1	6,1	23,1	197,6	98,8	88,5
Razem/średnio gospodarstwa schyłkowe	2 290,7	95,9	56,4	80,3	45,9	19,1
16–40	79,9	3,3	19,1	317,9	165,1	147,1
40–100	14,0	0,6	6,6	570,4	297,9	191,9
100 i więcej	2,6	0,1	5,0	1 707,0	888,0	158,9
Razem/średnio gospodarstwa rozwojowe	96,5	4,1	30,7	392,0	203,9	153,9
Ogółem/średnio	2 387,2	100,0	87,1 ^d	84,3	43,4	29,8

^austalone przy założeniu, że rolnicy utrzymują poziom „wynagrodzeń” jak w latach 2006–2008, a większe koszty związane z korektą obciążeń ograniczają wartość inwestycji brutto; ^brelacja wartości inwestycji brutto do kwoty amortyzacji; ^cliczby średnie z lat 2006–2008, skorygowane na podstawie opisanych w opracowaniu założeń; ^dreszta (12,9%) to produkcja z gospodarstw publicznych i spółdzielni rolniczych.

Źródło: Jak w tabeli 2.

Wnioski

Są przesłanki, które wskazują, że w Polsce może dojść do korekty obciążeń gospodarstw rolnych będących w posiadaniu osób fizycznych. Korekta taka jest bowiem odkładana od dziesięcioleci mimo zmiany poziomu dochodów rolnictwa, więc skala zmian, które czekają rolników z tego powodu, jest bardzo duża, a odkładanie korekty na plan dalszy będzie tę skalę zmian powiększać.

W tym opracowaniu przyjęto założenie, że korektę obciążeń należy rozpocząć nie od składek emerytalno-rentowych, lecz od opodatkowania gospodarstw podatkiem dochodowym i od opłacenia składek zdrowotnych na rzecz Narodowego Funduszu Zdrowia, tak jak to czynią osoby fizyczne utrzymujące się z pracy zarobkowej poza rolnictwem indywidualnym i z innych źródeł [Jagła 2008, s. 160–197]. Podatek ten i składka zdrowotna objęłyby bowiem wszystkich rolników posiadających gospodarstwa o wielkości powyżej 1 ha, podczas gdy korekta składki na ubezpieczenie rentowo-emerytalne objęłaby jedynie 54% gospodarstw, bo taki jest udział tych, które składkę opłacają w KRUS. Rozpoczęcie korekty od składki emerytalno-rentowej dotknęłoby więc rodziny czerpiące dochody głównie lub jedynie z prowadzonego gospodarstwa rolnego.

Wykazano, że proponowana korekta obciążeń ograniczy i tak niewielki udział gospodarstw rozwojowych. Chodzi o około 146 tys. gospodarstw o wielkości 8–16 ESU, którym zabrakłoby środków na modernizację i wzrost wartości posiadanego majątku. Potwierdziła się zatem hipoteza przyświecająca opracowaniu.

Korekta opodatkowania i systemu ubezpieczeń zdrowotnych pozwoliłaby natomiast utrzymać trwałą pozycję na rynku jedynie gospodarstwom osób fizycznych o wielkości 16 i więcej ESU, które wraz z gospodarstwami rolnymi osób prawnych zapewniają obecnie około 44% krajowej wartości produkcji rolniczej. Oczywiście w miarę upływu czasu i przejmowania ziemi z gospodarstw schyłkowych ich rola ulegałaby wzmocnieniu. Można jednak domyślać się, że nie byłby to proces ani szybki, ani tani. W części przypadków wykorzystanie takiej ziemi przez gospodarstwa rozwojowe musi bowiem poprzedzać komasacja gruntów. Sytuacja taka może przynajmniej okresowo skutkować spadkiem podaży krajowych produktów pochodzenia rolniczego, a w końcowym efekcie rosnącym importem artykułów rolno-spożywczych.

Jest też możliwy inny sposób postępowania. Aby uniknąć załamania podaży produktów pochodzenia rolniczego, celowe byłoby wprowadzenie ulg w podatku dochodowym dla inwestujących gospodarstw rolnych o wielkości 8–16 ESU, aby utrzymać ich obecną skłonność do utrzymywania wydatków inwestycyjnych na poziomie zapewniającym co najmniej reprodukcję prostą majątku trwałego.

Wprowadzenie podatku dochodowego dla gospodarstw prowadzonych przez osoby fizyczne pozwoliłoby opodatkowywać łącznie dochody osób pracujących w gospodarstwie rolnym i poza nim. Obecnie bowiem dochody te nie mogą być sumowane do opodatkowania, ze szkodą dla wpływów budżetowych.

Zasadne byłoby rozłożenie charakteryzowanej korekty opodatkowania gospodarstwa i sposobu płacenia składki zdrowotnej na kilka lat i przeprowadzenie jej w latach dobrej koniunktury gospodarczej, kiedy będzie łatwiej o pracę poza rolnictwem [Józwiak i Jagła 2010, s. 17]. Trzeba mieć bowiem świadomość, że korekta ta będzie zabiegiem bolesnym dla około dwóch milionów rodzin rolniczych, dla których prowadzenie produkcji rolniczej jest ważnym lub dodatkowym źródłem dochodu.

Trzeba dodać, że dodatkowe szacunki wykonane na podstawie zakładanej korekty opodatkowania i systemu ubezpieczeń zdrowotnych zwiększają udział obciążeń w dochodach rolniczych z obecnych około 11% do około 22%, tj. do poziomu zbliżonego dla innych grup polskiego społeczeństwa, a wpływy budżetu państwa mogłyby wzrosnąć o około 2,8 mld zł. Nastąpiłoby poza tym „spłaszczenie” różnic dochodów dzielących grupy wielkościowe gospodarstw.

Pozostaje otwarty problem korekty składki emerytalno-rentowej. Kwotowo jest to problem kilkakrotnie większy w stosunku do wariantu korekty przedstawionego w tym opracowaniu, a więc jego skutki dla gospodarstw rolnych będą też prawdopodobnie bardziej dokuczliwe, podobnie jak dla struktury podaży (produkcja krajowa – import) produktów pochodzenia rolniczego.

Nim jednak zostanie podjęta decyzja umożliwiająca rozwiązanie całego złożonego i ogromnego problemu obciążeń gospodarstw osób fizycznych, należy wcześniej podjąć prace w zakresie przygotowania i wdrożenia sposobu liczenia dochodów w takich gospodarstwach. Jest to możliwe, o czym od dawna pisze L. Goraj [Opracowanie zbiorowe 2005, s. 18–19], ale nie będzie ani proste, ani łatwe. Metoda ta opiera się w części na standardowych wskaźnikach stosowanych w Polskim FADN i dlatego nie uwzględnia wahań dochodów z roku na rok zarówno *in plus*, jak i *in minus*. Z tego powodu lepszym rozwiązaniem byłoby prowadzenie jakiejś uproszczonej formy rachunkowości, a poza tym można zostawić rolnikom wybór – standardowy sposób szacowania corocznych dochodów albo prowadzenie uproszczonej księgowości.

Literatura

ADAMSKI M., GUZEWICZ W., KAGAN A., ZDZIEBORSKA M.: *Procesy dostosowawcze w wielkoobszarowych gospodarstwach popegeerowskich (lata 2003–2006)*. IERiGŻ-PIB, Program wieloletni 2005–2009, Warszawa 2007.

- ADAMSKI M.: *Procesy dostosowawcze w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych*, IERiGŻ-PIB, Program wieloletni 2005–2009, Warszawa 2009.
- JAGŁA W.: *Problemy ubezpieczenia społecznego rolników, ubezpieczeń rolnych i opodatkowania gospodarstw*. W pracy zbiorowej pod red. W. Józwiaka pt. „Efektywność funkcjonowania, aktywność inwestycyjna i zdolność konkurencyjna polskich gospodarstw rolnych osób fizycznych”. IERiGŻ-PIB, Program wieloletni 2005–2009, Warszawa 2008.
- JAGŁA W., JÓZWIAK W.: *Korekta obciążeń gospodarstw rolnych osób fizycznych a możliwości rozwojowe tych gospodarstw*. W pracy zbiorowej pt. „Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2009 roku” wykonanej pod kierunkiem A. Kowalskiego, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2010.
- JÓZWIAK W., JAGŁA W.: *Obciążenia gospodarstw rolnych osób fizycznych a możliwości rozwojowe tych gospodarstw*. Materiały na seminarium IERiGŻ-PIB, Warszawa 2010.
- KAGAN A.: *Efektywność funkcjonowania wielkoobszarowych gospodarstw rolnych po integracji z Unią Europejską*. Program wieloletni 2005–2009, Warszawa 2009.
- Opracowanie zbiorowe pt. „Określenie dochodu rolniczego oraz definicji z zakresu rolnictwa dla potrzeb systemu ubezpieczeń społecznych rolników”. IERiGŻ, maszynopis, Warszawa, lipiec 2004 r.
- RYCOMBEL D.: *Wieprzowina*, w opracowaniu zbiorowym pt. „Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi. Stan i perspektywy”; IERiGŻ-PIB, ANR i MRiRW; Analizy Rynkowe, nr 32, listopad 2010.

Effects of the correction in the way of paying health insurance premiums and in the taxation of agricultural holdings owned by individuals

Abstract

The incomes of agricultural holdings owned by individuals have increased about two-fold since 2004. However, the taxation, pension insurance and health insurance systems for agricultural population have remained with almost no change. As a result the share of the amount paid in form of taxes and social insurance premiums by the agricultural population in the incomes gained (about 11%) is much lower than that of other professional groups (about 24%). This article presents the results of simulation accounts based on an assumption that the farmers still pay land tax, but begin to pay also the personal income tax according to the rules valid in 2009 and health insurance premiums under existing rules. For the elaboration of the accounts empirical data of the Polish FADN, EAA and the Polish national statistic related to the period 2006–2008 was used. The results indicate that the share of these public commitments in the farm incomes increased to about 22%, but the share of growth-capable and potentially capable farms in the whole farms' population declined from about 10 to 4%.